

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 424 sahifa, 30-iyun, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori
Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Sanoat korxonalarida energiyadan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari	6
Buzrukxonov Sardorxon Sarvarxon o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Klasterlarni rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining strategik boshqaruvi	11
Karimova Nilufar , tayanch doktorant	
Application of Information and Communication Technology to Promote Economic Development of Tourism Services in Uzbekistan	16
Peng Xinge , PhD Researcher	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari	21
Xotamov Ibodulla Sadullayevich , i.f.n., professor, Najmiddinov Yakhyo Fazliddin o'g'li , kafedra assistenti	
Suv ta'minot korxonalarida biznes jarayonlari bo'yicha boshqaruv hisobi tizimida hisob yuritishning xususiyatlari	28
Saidakbarov Xusniddin Abdusalomovich , PhD, katta o'qituvchi	
O'zbekiston ichki oziq-ovqat tovarlari bozorini to'ldirishning o'ziga xos xususiyatlari	31
Azlarova Munira Muhammad Amin qizi , tadqiqotchi	
Assessing the Implementation of Sustainable Practices in Higher Education Institutions to Drive the Transition towards a Green Economy: A Management Perspective	40
Kuzikulova Dilfuza	
Qualitative functional development in industrial production	49
Ziyayeva Mukhtasar Mansurdjanovna , TSUE, DSc, assistant professor	
Temir yo'l transportini mahalliyashtirishni moliyalashtirish mexanizmning hozirgi holati	54
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Enhancing Education Management for Green Development in Engineering Programs: Strategies, Challenges, and Outcomes	61
Eshbayev Oybek , Department of English Language	
Exploring the Role of Effective Management Practices in Achieving a Sustainable Green Economy	68
Rozikov Ravshan , Department of English Language	
Enhancing Vocational Competence of Future Economists through English Language Lessons in the Context of the Green Economy	76
Kurbanova Nigina , Department of English Language	
Empirical test of regional economic innovation and development along the Belt and Road	85
Kalonov Mukhiddin Bahritdinovich , professor	
Shao Junling , PhD student, researcher	
Analysis of the Impact of Cross border Investment and International Economic Integration	90
Zhao shenghan	
Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda bank moliya texnologiyalarining ahamiyati	96
Abduraximova Dilora Karimovna , PhD	
Rivojlangan mamlakatlarda bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasidan samarali foydalanish yo'nalishlari	101
Xasanxonova Nodira Isametdinovna , PhD	
Biznes inkubator orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini shakllantirishda "yashil logistika" tamoyillaridan foydalanish	107
Narzullayev Shodiyor Eshpulatovich , kafedra assistenti	
Innovatsion faoliyatning asosi – intellektual salohiyat	112
Kaxorova Anora Nusratovna , kafedra assistenti	
Ijro hokimiyati organlari faoliyatini baholash mezonlari tushunchasi va turlari	118
Qahramon Usmanovich Umidullayev , yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Temir yo'l transportida mahalliyashtirishni moliyalashtirishning huquqiy asoslari	124
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchisi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot: tayyorlash va avtomatlashtirish	129
Tulayev Mirzakul Salamovich , dotsent	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali yo'llari	133
Sh. B. Babayev , dotsent; M. R. Qulmetov , dotsent	
Sug'urta kompaniyalari to'lov qobiliyatini kengaytirish yo'nalishlari	138
G'aniyev Shahriddin Vohidovich , professor, i. f. d. (DsC), Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. f. d. (PhD)	

Повышении роли цифровой трансформации банков в современном этапе развития экономики	144
Жиянова Наргиза Эсанбоена , к.э.н., проф., Азимжонов Малика Шавкат қизи , специалист первой категории	
To'qimachilik korxonalarida tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etishda mehnat resurslari va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligi	150
Yaxyayeva Inobat Karimovna , dotsent, PhD	
Liquidity and recent changes of government securities market in the United States, the United Kingdom and Japan.....	154
Kholikov Khamidulla Vaydulla ugli	
“История экономических учений” как основная дисциплина в подготовке конкурентоспособных кадров экономистов	160
Хакимов Назар Хакимович , доктор философских наук, профессор	
The importance of strategic management and strategic leadership	166
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li	
Exploring the Role of Higher Education in Fostering Green Economy Transition: A Systematic Analysis of Curriculum Integration and Skill Development.....	170
Xasanova Zarina , Department of English Language	
Inson kapitalini joriy etish tizimi va xodimlar daromadi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tahlili.....	178
M. O. Hamroqulov , katta o'qituvchi	
Yetuk mutaxassis tayyorlash – kelajak uchun sarmoya.....	185
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Analysis of new established and liquidated enterprises as a basis for jobs (On the example of Samarkand region)	188
Saidov Nurali Rakhimovich	
Basing and forecasting the priorities of introducing innovative medical services in Khorezm region.....	193
S. M. Rakhimova	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров	197
Джурабаев Отабек Джурабаевич , доцент	
Soliq to'g'risidagi qonunlarni buzganlik uchun yuridik javobgarlikka tortishning huquqiy asoslari	204
Hakimov Feruz Xurshid o'g'li , talaba	
Hayot sug'urtasining rivojlanishi va uning ijtimoiy hayotdagi o'rni	207
Baratova Dinora Alisherovna , katta o'qituvchisi	
Edge Computing texnologiyalari	213
Qulmatova S. , PhD, katta o'qituvchi; Karimov Botir , katta o'qituvchi	
Aksiyadorlik kapitalida davlat ulushini qisqartirish va xususiylashtirish holati	218
Mamatov Bahromjon Shavkatovich , PhD, dotsent	
Xususiylashtirishning ijobiy imijini shakllantirishning nazariy jihatlarini.....	223
Odilova Sitora Sayfitdin qizi , katta o'qituvchi	
Tomorqa xo'jaliklarida oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish hajmining prognoz ko'rsatkichlari	228
Saydullayeva Fotima Jozilovna , assistant	
O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyati.....	235
Xasanov Xayrulla Nasrullayevich	
O'zbekiston yoshlarida volontyorlik faoliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy mexanizmlari: jahon va mahalliy tajriba	241
Qudratov Anvarmirzo Murodillayevich , siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Культурологический аспект преподавания русскоязычной литературы Казахстана в ВУЗе	247
Оспан Айзада Бейсенқызы , докторант 2 курса	
Tijorat banklarida kreditlash riskini boshqarish holati tahlili.....	251
Mirzoyev Feruz Mamurjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiyalashning zamonaviy holati va tendensiyalari.....	259
Abdualim Abdjabbor o'g'li Abdurazzoqov , mustaqil tadqiqotchi	
Significance and prospects of using economic-mathematical models in analysis of our country's economic growth	267
Rasulov Jamshid Shokir o'g'li	
Bank daromadlilik ko'rsatkichlariga makroiqtisodiy omillar ta'siri.....	274
Madraimov Xabibulla Madaminovich , assistant o'qituvchi	

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishning ilmiy konsepsiyalari	282
Mamatov Mamajan Axmadjonovich , i.f.n., dotsent	
Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash	288
Ergashova Nargiza Boboxonovna , talaba	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishning nazariy yondashuvlari	296
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Innovatsion-brokerlik faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy injiniringni ahamiyatini oshirish istiqbollari	301
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , dotsent	
O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda ta'lim xizmatlari bozorining ahamiyati	306
Babadjanova Malika Ruzimovna , assistent o'qituvchi	
O'zbekiston sug'urtalovchilarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda qayta sug'urtaning roli	312
Kamilov Baxramjon Umardjonovich	
Shaxs ma'naviy-axloqiy tarbiyasi hamisha muhim	317
Bekdavlat Aliyev , professor, falsafa fanlari doktori	
Jismoniy shaxslar daromadini soliqqa tortishning zamonaviy tendensiyalari	321
O. T. Nurmatov , PhD	
Milliy mahsulotning mazmuni, tarkibiy qismlari va harakat shakllarini tadqiq qilishning nazariy-uslubiy asoslari	327
Abdullayev Suyun Artiqovich , O'zbekiston jahon tillari universiteti prorektori	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	335
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatda ichki nazorat va auditning xususiyatlari	346
Saidaxmedova Aida Mirzayevna , katta o'qituvchi	
Yangi O'zbekistonda yog'-moy korxonalari personalini boshqarishni takomillashtirish	352
D. A. Azlarova , PhD	
The Intersection of Sustainability and Economic Development: Balancing Environment and Business Needs	360
Kholikova Rukhsora Sanjarovna , PhD, Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli , student	
Davlat-xususiy sheriklikni tashkil etishning huquqiy-institutsional mexanizmlari	364
Zuhra Abdikarimova , tayanch doktorant	
Zamonaviy portfel nazariyasi asosida samarali portfelni shakllantirish	370
Sindarov Fazliddin Qahramonovich , kafedra assistenti	
Iste'molchilarning qandolat mahsulotlariga bo'lgan talablarini raqamli platformalar orqali tadqiq qilish yo'llari	376
To'ychiyeva Vasila Faxriddin qizi , assistent	
Investitsiya muhiti va faoliyati natijalarini baholash uslublari	381
B. K. Tuxliyev , professor	
Sanoat korxonalarida resurslar salohiyatini tizimli tahlil qilish – korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash omili sifatida	386
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi , PhD	
Mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishi tahlili (Xorazm viloyati misolida)	391
Aminboy Sa'dullayev , i.f.n, dotsent, Dilshod Vaisov , magistr, Farhod Egamberganov , magistr	
Xizmatlar ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish amaliyoti va uni takomillashtirish	397
Pardayev Jamshid Muzaffarovich , tadqiqotchi	
Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar: yutuqlar, kamchiliklar va yechimlari	403
Muxitdinova Kamola Alisherovna , PhD	
Directions of attracting foreign capital and specific characteristics of the eurobond transaction	407
Gafurov Olimjon , teacher, Kholmuminov Humoyun , teacher, Abrueva Sevinch , student,	
Формирование международных систем бухгалтерского учета в условиях глобализации экономики	411
Ф. Т. Абдувахидов , доцент, А. Ю. Нурмухаммедов , доцент	
Qishloqda turizmni tashkil etishning mamlakatimiz taraqqiyotiga ta'siri	417
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , dotsent	
Public debt, poverty and economic growth of Uzbekistan	420
Mirzamakhmudov Marufjan Mahamadsharif ugli	

TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINI DIVERSIFIKATSIYALASHNING ZAMONAVIY HOLATI VA TENDENSIYALARI

Abdurazzoqov Abdualim Abdujabbor o'g'li
TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: maqolada ATB "Agrobank"da aktivlarini diversifikatsiya qilish maqsadida biznesni rejalashtirish vazifalarini belgilash va ijrosini ta'minlash ilgari surilgan. Xususan, rentabellik va likvidlikning maqbul kombinatsiyasini ta'minlash bo'yicha yagona kompleks yondashuvni shakllantirishning tavsifi keltirilgan. Shuningdek, pul resurslarini jalb qilish va taqsimlash dasturlarini ishlab chiqish, oqilona usullarni tanlash, tahlil qilish orqali kredit tashkilotlarini samarali faoliyaga erishish vositasi bo'lib xizmat qiluvchi aktivlarni boshqarishni takomillashtirish ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: aktivlar va passivlar, diversifikatsiya, depozit, kredit, resurs.

Аннотация: в статье предлагается определить и обеспечить выполнение задач бизнес-планирования в АТБ «Агро-банк» с целью диверсификации его активов. В частности, представлено описание формирования единого комплексного подхода для обеспечения оптимального сочетания доходности и ликвидности. Также способствовало совершенствованию управления активами, служащего средством достижения эффективной деятельности кредитных организаций за счет разработки программ привлечения и распределения денежных ресурсов, выбора и анализа рациональных методов.

Ключевые слова: активы и пассивы, диверсификация, депозит, кредит, ресурс.

Abstract: in the article, it is proposed to determine and ensure the implementation of business planning tasks in ATB "Agrobank" in order to diversify its assets. In particular, a description of the formation of a single integrated approach to ensure an optimal combination of profitability and liquidity is given. Also, the improvement of asset management, which serves as a means of achieving effective activity of credit organizations through the development of programs for the attraction and distribution of monetary resources, the selection and analysis of rational methods, was promoted.

Key words: assets and liabilities, diversification, deposit, loan, resource.

KIRISH

Aktivlarni diversifikatsiyalashning maqsadlari ko'rib chiqilayotgan tushunchalar zanjirining ikkinchi elementi bo'lgan bank boshqaruvi funksiyalari orqali amalga oshiriladi. Bank boshqaruvining umumiy funk-tsiyalari orasi-da reja-lashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, tartibga solish, rag'batlantirish (motivatsiya), buxgalteriya hisobi, tahlil, nazorat va marketingni ajratib ko'rsatish mumkin. Hozirgi vaqtda eng muhim va istiqbolli funksiyalar strategik rejalashtirish, nazorat va nazorat va marketing sifatida tan olinagan.

Rejalashtirish bank aktivlarini boshqarishning neytral bo'g'inidir, chunki bu jarayon davomida boshqaruv maqsadlari aniqlanadi. Maqsadlar aktiv-larni shakllantirish yo'nalishlarini tanlashda rejalashtirilgan vazifalar, standartlar, limitlar, belgilangan ustuvorliklarda ko'rsatiladi.

Rejalar hujjatlashtiriladi va strategiya, konsepsiya, bank siyosati, uzoq muddatli va operativ reja va boshqalar shaklida bo'ladi. Ammo, afsuski, O'zbekiston sharoitida banklarda rejalashtirish funksiyasi yetarli darajada hali takomillashtirilmagan. Strategik rejalarining roli ayniqsa past bo'lib, bu beqaror iqtisodiy vaziyatda bank risklarining o'tishi va mamlakatimiz banklari o'rtasida raqobat kuchayganligini hisobga olgan holda, paradoksal hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banki aktivlarini diversifikatsiya qilish, optimal boshqarishning eng to'liq yondashuvlari xorijlik mutaxassislar S. L. VG Brevnov, D. D. Van Xuz, Ch. Velfel, E. Dolan, N. B. Merfi, R. L. Miller, D. Polfreman, P. Rose, S. Seeley, J. Sinki, F. Ford tadqiqotlarida yoritilgani bilan ahamiyatli.

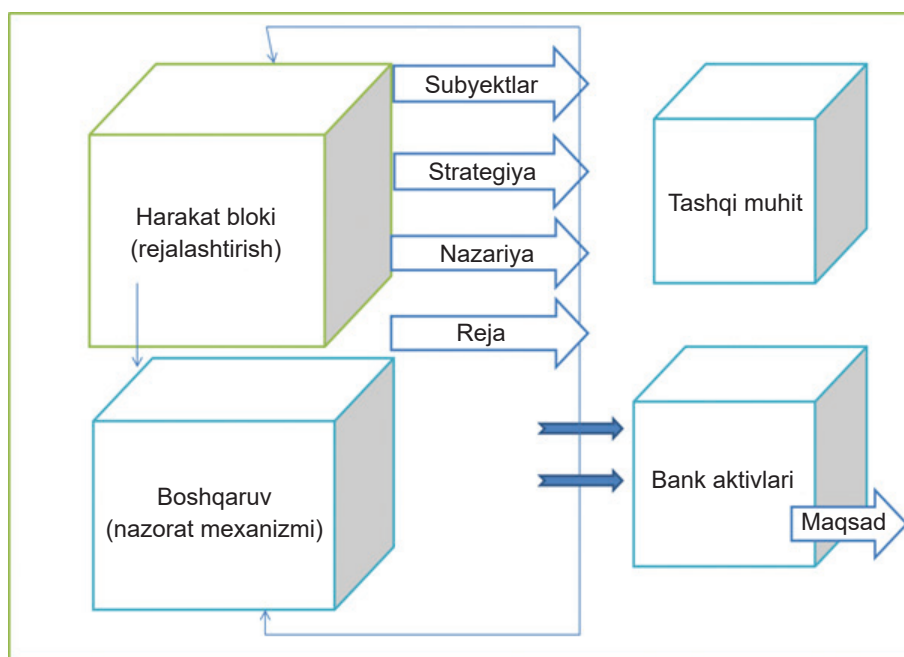
Shuningdek, mahalliy olimlardan bank aktiv amaliyotlari bilan bog'liq, bank xizmatlarini rivojlantirish xususida O. F. Aliqoriyev, Z. Mustafoyev, B. K. Mirzamaydinov, M. M. Abduraxmanovlar izlanish o'tkazgan. Banklarning bank aktivlari likvidligini ta'minlash borasida R. R. Tojiyev, O. B. Sattarovlar ilmiy izlanish olib borgan bo'lsa, bank aktivlari bilan bog'liq risklarni barqarorlashtirish bo'yicha A. A. Kifak, E. A. Muminova, N. F. Idiyev, F. N. Nasriddinov, N. F. Karimov, V. V. Pshenichnikovlar tadqiqotlar olib bormoqda. Bank aktiv amaliyotlarini prognozlashning ekono-metrik usullarini rivojlantirish bo'yicha ham U. A. Otajonov, Yu. E. Djurayevlar, bank aktiv amaliyotlari nazoratini takomillashtirish bo'yicha N. F. Karimov, M. K. Ermatov, O. A. Yuldoshev, X. F. Dadabayeva, O. F. Abdusalamovlar ilmiy izlanishlarni hayotga keng tatbiq etib kelayotgani va bu ilmiy izlanishlar mazkur dissertatsiya ishmizda muhim manbalar bo'lib xizmat qildi¹.

Professor H. O'. Rahmatovning ta'kidlashicha, hozirgi kunda milliy iqtisodiy va jahon moliya bozori tajribasiga asoslangan holda mamlakatimiz bank tizimi faoliyatini muvofiqlashtirish hamda bank tizimi qonunchilik bazasini mustahkamlash, banklar va tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlikni kuchaytirish maqsadida bir qator tizimli chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda².

A. Y. Abdullayevni qayd etishicha, jahon iqtisodiyotida sodir bo'lgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz dunyoning ko'plab mamlakatlarida tijorat banklari likvidligining zaiflashuviga, yirik miqdorda aktivlar bilan ta'minlanmagan pullarning muomalaga chiqishiga, to'lov balanslari qolatining yomonlashuviga va pirovard natijada, milliy iqtisodiyotlarning retsessiya qolatiga tushib qolishiga olib kelmokda^[2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Bank aktivlarini diversifikatsiya qilish bank boshqaruvining ajralmas qismi bo'lib, buning natijasida bu jarayonning nazariy kelib chiqishi nafaqat aktivlar portfelini shakllantirish xususiyatlaridan, balki bank boshqaruvining mohiyatidan ham kelib chiqadi. Tijorat bankining bank aktivlarini diversifikatsiya qilish jarayonini quyidagi rasmda izoh-laymiz (2.1-rasm).

2.1 - rasm: Bank aktivlarini boshqarishning umumlashtirilgan sxemasi

Tabiiyki, har bir oqilona boshqaruv jarayoni maqsadlarni belgilashdan boshlanadi. Bank aktivlarini boshqarishning maqsadlari bir xil emas va barqaror emas, balki dinamikdir. Chunki, har bir bank aktivlar diversifikatsiya qilish o'z hududiy va ichki imkoniyatidan kelib chiqib, turlicha belgilashi mumkin.

1 Karimov N. F. Tijorat banklarida auditni tashkil k'ilish va uni uslubiyotini takomillashtirish muammolari. Doktorlik dissertatsiyasi. – T.: 2008.; Ermatov M. K. CAM EL reyting tizimi va bank auditini takomillashtirish muammolari. Nomzodlik dissertatsiyasi. – T.: 2008.; Yuldoshev O. A. Uzbekiston Markaziy bankining tijorat banklari faoliyatini tartibga solish amaliyotini takomillashtirish. Nomzodlik dissertatsiyasi. – T.: 2011.; Dadabayeva X. F. Uzbekiston Respublikasi tijorat banklarini nazorat k'ilish muammolari. Nomzodlik dissertatsiyasi. – T.: 2005.; Abdusalamova O. F. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari faoliyatini tartibga solish masalalari. Nomzodlik dissertatsiyasi. – T.: 2002.

2 Bank aktivlari samaradorligini oshirish masalalari: zamonaviy yondashuv va yechimlar: Monografiya / X., U. Raxmetov. – T.: "Iqtisod-Moliya". – 292-b.

Tadqiqotimizda shu sababli, olimlarning ^[71] iqtisodiy adabiyotlarda aktivlarni boshqarishning belgilangan maqsadlarini bir bor yoki doimiy shakllantirishga urinishlari bizga mantiqsiz ko'rinadi.

Bizning fikrimizcha, dastlab quyidagicha yondashuvni tanlash kerak:

- birinchidan, aktivlarni diversifikatsiya qilish maqsadlari bank boshqaruvining maqsadlari bilan belgilanishi kerak;
- ikkinchidan, aktivlarni diversifikatsiya qilishda tashqi omillarni va ichki omillarni taqqoslab ko'rish lozim.

Buning sababi shundaki, aktivlar bank mahsuloti bo'lib, uni ishlab chiqarishda bank resurslari xom ashyo sifatida ishlatilgan. Bankning barcha faoliyati jami bank mahsulotini yaratishga qaratilgan. Shuning uchun bank diversifikatsiya qilishning maqsadlari va bank aktivlarini boshqarishning maqsadlari o'xshashdir. Qoida sifatida, chunki bunday maqsadlar bankning rentabelligini, likvidligini, ishonchligini (minimal risk) belgilaydi. Xorijda hozirgi vaqtda aktivlar va passivlarni muvofiqlashtirilgan boshqarish zarurligi haqidagi fikr hukmronlik qilmoqda [25]. Bunday boshqaruvning maqsadi ko'p hollarda bank marjasini tavakkalchilikning maqbul darajasida, shu jumladan, likvidlik riskini maksimal darajada oshirish (barqarorlashtirish) sifatida qaraladi. Ammo bank likvidligi pasayganda, likvidlikni oshirish asosiy maqsad bo'lishi jumladan likvidlik xavfi. Ammo bank likvidligi pasayganda, likvidlikni oshirish asosiy maqsad bo'lishi mumkin va bu mezon bankning maqbul daromadlilik darajasi bo'ladi.

Bosh blokda menejmentni boshlash uchun boshqaruv subyektlari (bankda xo'jalik boshqaruvi va rejalashtirishning tegishli organlari) mavjud nazariya asosida maqsadlar, strategiyalar, rejalar ishlab chiqadilar.

Shu jumladan, likvidlik xavfi ham bor. Ammo bank likvidligi pasayganda, likvidlikni oshirish asosiy maqsad bo'lishi mumkin va bu mezon bankning maqbul daromadlilik darajasi bo'ladi [26].

Aktivlarni diversifikatsiyalashning maqsadlari ko'rib chiqilayotgan tushunchalar zanjirining ikkinchi elementi bo'lgan bank boshqaruvi funksiyalari orqali amalga oshiriladi. Bank boshqaruvining umumiy funk-tsiyalari orasida rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, tartibga solish, rag'batlantirish (motivatsiya), buxgalteriya hisobi, tahlil, nazorat va marketingni ajratib ko'rsatish mumkin. Hozirgi vaqtda eng muhim va istiqbolli funksiyalar strategik rejalashtirish, nazorat va nazorat va marketing sifatida tan olingan.

Rejalashtirish bank aktivlarini boshqarishning neytral bo'g'inidir, chunki bu jarayon davomida boshqaruv maqsadlari aniqlanadi. Maqsadlar aktiv-larni shakllantirish yo'nalishlarini tanlashda rejalashtirilgan vazifalar, standartlar, limitlar, belgilangan ustuvorliklarda ko'rsatiladi.

Rejalar hujjatlashtiriladi va strategiya, konsepsiya, bank siyosati, uzoq muddatli va operativ reja va boshqalar shaklida bo'ladi. Ammo, afsuski, O'zbekiston sharoitida banklarda rejalashtirish funksiyasi yetarli darajada hali takomillashtirilmagan. Strategik rejalarining roli ayniqsa past bo'lib, bu beqaror iqtisodiy vaziyatda bank risklarining ortishi va mamlakatimiz banklari o'rtasida raqobat kuchayganligini hisobga olgan holda, paradoksal hisoblanadi ^[27].

Rejalashtirish tijorat bankining funksiyasi bilan chambarchas bog'liq, chunki agar u maqsad qo'ygan bo'lsa, unga qanday erishish mumkinligi haqidagi savolga javob topish bank majburiyatiga kiradi. Uning yordamida bank aktivlarini boshqarish jarayoni tashkiliy ta'minlanadi, faol operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beruvchi tashkiliy tuzilma yaratiladi va takomillashtiriladi. Banklar odatda bo'linmalarni tashkil qiladi, muayyan faol operatsiyalarni bajarishga ixtisoslashgan (kreditlarni boshqarish, investitsiyalarni boshqarish, valyutani boshqarish va boshqalar). Ular o'rtasidagi vakolat va funksiyalarni aniq belgilash va diversifikatsiya qilish maqsadida bankning faol operatsiyalarni amalga oshiruvchi tarkibiy bo'linmalari to'g'risidagi nizomlar hamda ushbu bo'linmalar xodimlarining lavozim yo'riqnomalari ishlab chiqilishi lozim.

Boshqaruv jarayonini diversifikatsiya qilish va tashkiliy qo'llab-quvvatlash uchun, masalan, kreditlar berish va to'lash, kreditlangan yoki boshqa faol operatsiyalar amalga oshiriladigan mijozlar uchun risk chegaralarini belgilash bo'yicha tartib- qoidalar ishlab chiqilishi ayni muddaodir (5-ilova).

Ammo ko'pgina, ayniqsa tijorat banklarida aktivlarni boshqarishni tashkil etish funksiyasi shakllanmagan bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda ular operatsiyalarni amalga oshirish uchun o'z qoidalariga ega emaslar va boshqaruv tijoart banklari tomonidan o'z-o'zidan amalga oshiriladi. Ko'pgina banklar-ning bankrot bo'lishi noto'g'ri boshqaruv, xususan, aktivlar bilan ishlashning toto'g'ri tashkil etilishi bilan bog'liq. Shuning uchun zamonaviy sharoitda bu funksiyaning ahamiyatini oshirish kerak.

Bizning fikrimizcha, tijorat bank aktivlarini boshqarishda amalga oshiriladigan navbatdagi funktsiya muvofiqlashtirishdir. Bank aktivlari bir necha turdagi mahsulotlar bilan ifodalanganligi sababli ular o'rtasida ma'lum nisbat o'rnatilishi, transport vositalari yoki boshqa mahsulotlar ishlab chiqaruvchi bank bo'linmalarining ishini muvofiqlashtirish zarur. Resurslarni jalb qilish bilan shug'ullanadigan bo'linmalarining faoliyati ham muvofiqlashtiriladi, chunki faol operatsiyalar faqat mavjud mablag'lar doirasida amalga oshiriladi. Aktivlar assortimentining kengayishi, banklarning filiallar tarmog'ining o'sishi bilan muvofiqlashtirish funksiyasining ahamiyati oshishi zarur.

Bank boshqaruvining diversifikatsiya qilish funksiyasi sifatida tartibga solish hisoblanadi – bu, bank aktivlari tizimi bo'lgan dinamik tizimda berilgan parametrlarni saqlash bo'yicha faoliyatdir. Tartibga solish jarayonida

tizim chiqishining belgilangan qiymatdan, ya'ni me'yordan barcha og'ishlari muvozanatlashtiriladi. Ushbu jarayonning vositalari normalar bo'lib, ular: chegaralar, standartlar, maqsadlar, prinsiplar va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Tartibga solish O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan nazorat organi sifatida amalga oshiriladi:

- O'zbekiston banki faol operatsiyalar bo'yicha banklarning faoliyatini tartibga solish standartlarini belgilaydi;
- bir qarz oluvchiga, shuningdek qarz oluvchi-aksiyadorga, insayderga tavakkalchilik nisbati; katta kredit risklari uchun standartlar;
- bitta yuridik shaxsning aksiyalarini (ulushlarini) sotib olish standarti;
- likvidlik ko'rsatkichlari; har bir valyuta va barcha valyutalar uchun bankning ochiq valyuta pozitsiyasining maksimal qiymati (chegarasi);
- shuningdek, banklar tomonidan ssuda (ssudaga ekvivalent) qarzlarni bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar uchun zaxiralarni va bankning qimmatli qog'ozlarga qo'yilgan mablag'larning potensial qadrsizlanishi uchun rezervlarni yaratish va ulardan foydalanish tartibi ^[28].

Ta'kidlash kerakki, O'zbekiston tijorat banklari tomonidan faol operatsiyalar xavfini cheklash bo'yicha o'rnatilgan standartlar tijorat banklari e'tiboriga faqat ularni hisoblashning umumiy metodologiyasi va ruxsat etilgan maksimal qiymatlarni keltirib chiqaradi, banklarga faol operatsiyalarni cheklash uchun qo'shimcha standartlarni belgilash huquqini beradi. Operatsiyalar va ular bilan bog'liq risklar, aktivlarni risk darajasi bo'yicha tasniflash bo'yicha o'z yondashuvlarini ishlab chiqish va qo'llash, tijorat banklari standartlariga nisbatan risk lozim. Tadqiqotimizda aniqlandiki, afsuski, tijorat bankida bunday ishlar hozircha to'g'ri yo'lga qo'yilmagan ^[29].

Aytish mumkinki, qoida tariqasida, bu ish ko'plab filiallari bo'lgan eng yirik banklarda yaxshi joylashtirilgan. Ko'p tarmoqli banklarning markaziy apparati O'zbekiston Banki tomonidan belgilangan me'yoriy ko'rsatkichlar doirasida o'z bo'linmalari uchun har xil turdagi standartlarni, maqsadli ko'rsatkichlarni va risk sublimitlarini tasdiqlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotimizda tijorat banklari va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni diversifikatsiya uchun hisobga olish muhim ahamiyatga ega deb topdik. Shu nuqtayi nazardan 2022-yilgi davomida Xalq qabulxonalari kelib tushgan fuqarolarning murojaatlari o'rganildik. Xususan, bank sektori faoliyatiga oid masalalar bo'yicha 48 mingga (kuniga o'rtacha 131 ta) murojaat kelib tushgan.

Murojaatlarning eng katta qismi, qariyb 25% i "Xalq bank" faoliyatiga tegishli bo'lsa, undan keyin "Agrobank", "Mikrokreditbank" faoliyati bilan bog'liq. Shu bilan birga, takroriy 6 ming murojaatni o'rganish shuni ko'rsatdiki, eng ko'p ko'rsatkich ham yuqorida ko'rsatilgan banklarga to'g'ri kelgan.

Murojaatlarning 31,6%i ijobiy hal qilingan. Rad etilgan murojaatlarning aksariyati "Mikrokreditbank", "Agrobank" va "Xalq bankiga"ga tegishli.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, fuqarolardan banklar faoliyatidan norozilik mazmunidagi 9 mingga yaqin murojaat kelib tushgan.

2022-yilning I V chorak yakunlari bo'yicha "Kapitalbank" O'zbekistonning eng faol yirik banklari reytingida yana birinchi o'rinni egalladi. "Hamkorbank" o'z mavqeyini saqlagan holda reytingda ikkinchi o'rinni egallab turibdi, "Azia Alyans bank" 1 pog'onaga ko'tarilib, "Trastbank" bilan o'zaro o'rin almashishdi va kuchli uchlikni yakunladi.

"Azia Alyans bank" likvidlik (1-o'rin) va moliyaviy vositachilik (1-o'rin) ko'rsatkichlarini saqlab qoldi, aktivlar sifati ko'rsatkichlarini ikki pog'onaga yaxshilagan holda – 5-o'ringa va boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichlarini 3 pog'onaga yaxshilab – 6-o'ringa ko'tardi. Biroq, reyting natijalari shuni ko'rsatadiki, "Azia Alyans bank" kapital yetariligi ko'rsatkichlariga e'tibor qaratishi kerak, ular o'zgarishsiz qolmoqda, chunki bank bir yil avvalgidek ushbu ko'rsatkich bo'yicha reytingning so'nggi qatorini (17-o'rin) egallab turibdi. Eslatib o'tamiz, 2021-yilning IV choragida "Azia Alyans bank" reytingdagi o'rnini 2 pog'onaga yaxshilagan va shu bilan birga moliyaviy vositachilik, potensial daromadlilik va likvidlik bo'yicha yaxshi natijalarni ko'rsatib, 6-o'rinni egallagan edi.

Transformatsiya jarayonida bo'lgan davlat ulushi mavjud yirik banklardan "Ipoteka bank" yana reytingda o'z o'rnini yo'qotdi va umumiy reytingda 9-o'ringa tushib ketdi. Ushbu bank ketma-ket uchinchi chorakda moliyaviy vositachilikning pasayishini (15-o'rin) ko'rsatmoqda, bu muddatli depozitlarning kreditlarga nisbatini yanada oshirish, boshqa banklar va moliya institutlaridan olingan mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish zarurligini, shuningdek, Moliya vazirligi oldidagi majburiyatlarini ko'rsatdi. Bank moliyaviy likvidlik ko'rsatkichini biroz yaxshilab, 11-o'ringa ko'tarilganiga qaramay, tahlillar shuni ko'rsatadiki, yuqori likvidli aktivlarning jami aktivlarga nisbati pasayishi maqsadga muvofiqdir.

№	BANKLAR	Umumiy reyting	Reyting o'zgarishi	Moliyaviy vositachilik bo'yicha reyting	Moliyaviy ommaboplik bo'yicha reyting	Kapital yetarliligi bo'yicha reyting	Aktivlar sifati bo'yicha reyting	Boshqaruv samaradorligi bo'yicha reyting	Daromad olish salohiyati bo'yicha reyting	Likvidlik bo'yicha reyting
1	Kapital bank	1	0	1	1	15	1	4	13	4
2	Hamkor bank	2	0	10	4	9	3	5	2	6
3	Aziya Alyans bank	3	1	1	12	17	5	6	8	1
4	Trast bank	4	-1	6	11	4	7	7	1	2
5	Ipak yo'li bank	5	1	14	2	6	12	8	3	5
6	Invest Finans bank	6	-1	3	10	13	2	10	10	8
7	Oriyent Finans bank	7	0	7	17	2	4	2	4	3
8	Aloqa bank	8	1	4	5	16	6	12	14	14
9	Ipoteka bank	9	-1	15	6	10	8	3	5	11
10	Mikrokredit bank	10	1	8	7	1	11	17	9	17
11	Agro bank	11	-1	13	3	5	13	15	16	16
12	Xalq banki	12	0	5	9	3	17	13	12	7
13	Qishloq qurilish bank	13	0	12	8	14	9	11	15	13
14	O'zmilliybank	14	0	17	16	7	16	1	16	9
15	O'zsanoatqurilishbank	15	0	16	15	11	14	9	17	10
16	Turon bank	16	0	11	14	8	10	16	11	15
17	Asaka bank	17	0	9	13	12	15	14	17	12

4-chorakda moliyaviy vositachilik ko'rsatkichi bo'yicha "O'zmilliy bank" yirik banklar reytingida 17-o'rinni saqlab qoldi, shuningdek, ushbu ko'rsatkich bo'yicha "Hamkorbank" 3 pog'onaga, "Invest Finans bank" va "Agrobank" 2 pog'onaga, "Xalq bank" 1 pog'onaga pastladi.

Daromad olish salohiyati ko'rsatkichi bo'yicha reytingda "Asaka bank" eng pastki pog'onani saqlab qoldi, "Xalq bank" 2 pog'onaga, "Aloqa bank" va "Agrobank" 1 pog'onaga tushgan.

Boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichi bo'yicha "O'zsanoatqurilishbank" 4 pog'onaga pastladi.

Aktivlar sifati ko'rsatkichi bo'yicha "Xalq bank" oxirgi pog'onani egalladi egalladi va eng katta pasayish 3 pog'onaga tushgan Mikrokreditbank tomonidan ko'rsatildi.

"Mikrokreditbank" boshqaruv samaradorligi va likvidligi jihatidan eng yomon bank bo'lib chiqdi.

"Asaka banka"ning moliyaviy imkoniyatlari va likvidlik ko'rsatkichlari biroz yaxshilanganiga qaramay, ushbu bank umumiy reytingda oxirgi o'rinni egallab turibdi.

2022-yil IV choragi uchun kichik banklar faoliyati reytingida 14 ta kichik banklar orasida Top-3 o'zgarishsiz qoldi, shuning uchun joriy yilning uchinchi choragida "Davrbank", "Universal bank" va "Ziraat bank" etakchi o'rinlarini saqlab qolib, o'z mavqeyini yana bir bor mustahkamladi.

To'rtinchi chorakda 14 ta kichik bank orasida "Tibisi bank" va "Garant bank" reytingda o'z o'rnini saqlab qola olmadi, "Tenge bank", "Anor bank" va "O'zagroeksportbank" esa reytingda bir pog'ona ko'tarildi.

O'zbekistonda bank tizimi hali ham faol rivojlanish bosqichida va davlat banklarini xususiylashtirishga tayyorgarlik ko'rmoqda. Bank sektoridagi davlat ulushini 2025 yilda joriy 82%dan 40%gacha kamaytirish rejalashtirilgan.

Bank tizimida davom etayotgan o'zgarishlar va raqobat muhitining o'sishi xususiylashtirish, xususan, innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni izlash orqali yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Umuman olganda, o'rta muddatli istiqbolda bank sektorining moliyaviy barqarorligi, banklar kapitalining yetarli darajada va rentabellikning yuqori darajada bo'lishi kutilmoqda.

Banklarning ishonchligini aniqlashda muallif ularni sinflarga ajratdi:

- birinchi sinf – bir nechta yirik mijozlarga xizmat ko'rsatuvchi o'ta kichik banklar;
- ikkinchi sinf – asosan, kengroq mijozlar doirasiga ega bo'lgan va jismoniy shaxslar bilan ishlaydigan mintaqaviy darajadagi banklar.

№	BANKLAR	Umumiy reyting	Reyting o'zgarishi	Moliyaviy vositachilik bo'yicha reyting	Moliyaviy ommaboplik bo'yicha reyting	Kapital yetarliligi bo'yicha reyting	Aktivlar sifati bo'yicha reyting	Boshqaruv samaradorligi bo'yicha reyting	Daromad olish salohiyati bo'yicha reyting	Likvidlik bo'yicha reyting
1	Kapital bank	1	0	8	1	9	2	5	4	11
2	Hamkor bank	2	0	1	5	10	3	3	11	5
3	Aziya Alyans bank	3	0	1	6	6	7	4	6	7
4	Trast bank	4	1	6	4	1	10	9	5	4
5	Ipak yo'li bank	5	1	1	2	12	4	10	12	9
6	Invest Finans bank	6	-2	1	3	5	6	12	7	10
7	Oriyent Finans bank	7	0	10	8	1	1	6	3	1
8	Aloqa bank	8	0	9	7	1	11	1	1	8
9	Ipoteka bank	9	0	1	9	8	9	8	9	6
10	Mikrokredit bank	10	0	10	10	7	5	2	8	1
11	Agro bank	11	1	14	11	1	12	7	1	1
12	Xalq banki	12	-1	7	12	11	8	11	10	12

Uchinchi sinfga “o'yin qoidalarini”ni o'rnatadigan yirik mintaqaviy va butun universal banklari kiradi. Har bir sinf uchun bankning ishonchiligidini ta'minlovchi aktivlarning maksimal hajmi inqirozdan oldingi davrdan inqirozdan keyingi davrgacha sezilarli darajada o'zgardi ^[160]. Shunday qilib, banklarning optimal hajmi nisbiy tushuncha bo'lib, harakatchanlik bilan tavsiflanadi.

Ularni bank boshqaruvi va aktivlarni boshqarishda qo'llashni talab qiluvchi universal qonunlardan biri bu muvozanat qonunidir.

Bizningcha, ushbu qonun sifat parametrlari va nazariyalarini tanlashda nafaqat miqdoriy muvozanatga, balki optimalga ham rioya qilish talablarini qo'yadi.

Bank aktivlariga kelsak, u aktivlar turlari o'rtasidagi optimal nisbatni saqlashni talab qiladi. Shu bilan birga, aktivlar portfeli dinamik ekanligini hisobga olish kerak, shuning uchun optimal balans aktivlar portfeli hajmidagi doimiy o'zgarishlarga moslashishi kerak.

Shuningdek, aylanma va sifat jihatidan o'zaro bog'langan aktivlar va passivlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash talab etiladi. Aylanma bo'yicha aktivlar va passivlar balansini baholash uchun aktivlarning o'rtacha og'ir-likdagi (summalar bo'yicha) muddatining majburiyatlarning o'rtacha (summalar bo'yicha) muddatiga nisbati sifatida muddatlarning o'zgarishi koeffitsiyentini hisoblash kerak.

Bizning fikrimizcha, aktivlar va passivlarni tabiatan bog'lash muayyan aktivlarga tegishli moliyalashtirish manbalarini belgilashni o'z ichiga oladi. Masalan, investitsiya kreditlarini berish uzoq muddatli resurslar va bankning tavakkal operatsiyalarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan o'z kapitaliga bog'liq bo'lishi kerak ^[37].

Bank likvidligini boshqarish uchun ular, shuningdek, uning optimal holatiga erishishga intilishadi, chunki likvidlikning yetarli emasligi to'lov qobiliyatini yo'qotish va bankning o'zi mavjudligini to'xtatish bilan tahdid qiladi va ortiqcha likvidlik kredit tashkilotining xarajatlari va rentabel-ligini yo'qotish bilan bog'liq. Shunga qaramay, Darling nazariyasiga ko'ra³, aktivlarga nisbatan ortiqcha likvidlikning 3–5% dan past bo'lishi risk haqida ogohlantiruvchi signaldir. Shuning uchun eng yaxshi variant bu ortiqcha likvidlikning zarur zaxirasini yaratish bo'lib, bu bankning optimal ko'rsatkichlariga erishish va zarur balansni ta'minlash imkonini beradi ^[38].

Kredit tavakkalchiligini sug'urta qilish uchun kreditlar va unga tenglashtirilgan ssudalar bo'yicha mumkin bo'lgan yo'qotishlar uchun zaxira yaratiladi. Muvozanat qonuni bu zaxirani optimal miqdorda shakllantirishni taqozo etadi, ammo zaxira yetarli bo'lmasligi yoki ortiqcha bo'lishi mumkin. Zaxiraning yetarli emasligi bankka kreditlarning qaytarilmasligi natijasida bir martalik yo'qotishlarni paydo qiladi. Bu risk xavfi (kredit bank balansida bo'lgan davrda zaxirani yaratish bankka kreditni to'lamaslikdan kelib chiqadigan vaqt oralig'ida potentsial yo'qotishlarni taqsimlashga imkon beradi), ortiqcha – bank foydasining yo'qolishiiga sabab bo'lishi mumkin.

Amaldagi tajoratbanklarida kreditlar bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar uchun yaratilgan zaxiraning yetarliligini tahlil qilish kredit portfelini tashkil etuvchi har bir kredit uchun yuzaga kelishi mumkin

3 uzanalytics.com/https://www.uzanalytics.com > ...

bo'lgan yo'qotishlar uchun yaratilgan zaxira boyligiga asoslanadi. Shakllangan kredit portfelini tashkil etuvchi kreditlar bo'yicha mumkin bo'lgan yo'qotishlar uchun zaxira miqdori to'rtta risk guruhi bo'yicha tasniflangan kreditlar hajmi va tegishli risk koeffitsiyentlari asosida hisoblangan ko'rsatkich sifatida portfelning umumiy kredit riskiga teng ravishda belgilanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqotimizda Agrobank aktivlarini diversifikatsiya qilish MDH va Sharqiy Yevropa davlatlari tajribasi o'rganilgan holda, Jahon banki ekspertlari ko'magida Moliya vazirligi va Markaziy bank mutaxassislari xulosalarini olgan holda ishlab chiqilgani aniqlandi.

O'rganishda aniqlandik, 2022-yil bank tarixida o'ziga xos bo'lib, jahon moliyaviy inqiroziga qaramay, bank sifat ko'rsatkichlarini oshirishga muvaffaq bo'ldi.

Dissertatsiyamizda mazkur tijorat bankida nafaqat 2023-yilda, balki 2030-yilgacha aktivlar sifatini oshirish, fermer xo'jaliklarini birlashtirish munosabati bilan qishloq joylarda filiallar tarmog'ini optimallashtirish, faoliyatni yanada diversifikatsiya qilish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sohasida investisiya siyosatini kuchaytirish uchun institutsional omillar mavjud.

Tadqiqotimizda aniqlandi-ki, "Agrobank" O'zbekiston bo'ylab 13 ta hududiy bo'lim, 186 ta filial va 720 dan ortiq minibanklarga ega bo'lib, Bank qishloq xo'jaligini rivojlantirish va qishloq xo'jaligida islohotlarni chuqurlashtirish, fermerlik harakatini qo'llab-quvvatlash, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga keng ko'lamli bank xizmatlarini ko'rsatish kabi vazifalarni o'z oldiga qo'ygan.

Bizning fikrimizcha, bank ustuvor yo'nalish sifatida likvidlik va to'lovga qobiliyatlikni tanlaydi, bundan so'ng daromadlilikni oshirishga intiladi.

Bankning kapital bazasini mustahkamlash maqsadida 2009-yilda olingan foydaning 30 foizi kapitallashtirishga yo'naltiriladi. Bu, o'z navbatida, bankning aktivlarini oshirish va foydaliligini ko'paytirishga asos bo'ladi hamda bankning kelajakdagi rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

Respublika bank tizimining umumiy rivojlanishi bankning joriy holatiga ta'sir etuvchi muhim tashqi omillardan biri bo'lib hisoblanadi. Banklar o'rtasida o'tkaziladigan to'lovlar hajmining doimiy o'sib borishini inobatga olib, bu omil sezilarli darajada to'lovlar tizimi darajasi va yo'nalishini takomillashtirishni, yangi bank texnologiyasini joriy etish hamda taqdim qilinayotgan xizmatlar sohasini kengaytirishni talab etadi.

Tadqiqotimizda Agrobank ichki omillari aktivlar va passivlar tuzilmasi, bank innovatsiyalari, moddiy-texnika baza va rahbar-xodimlarning malakasi o'zida mujassam etadi. Aktivlar hajmida kredit qo'yilmalari ustuvorligining saqlanishi hozirgi paytda aktiv va passivlar undirilish muddati bo'yicha mutanosiblik muammosini hal qilishni talab etadi.

Kredit qo'yilmalarining ma'lum bir qismi "talab qilib olinguncha" shartlarda jalb qilingan mablag'lar hisobidan resurslar bilan ta'minlanishi joriy likvidlikni boshqarish jarayonini qiyinlashtirishi mumkin.

Aktivlar va passivlar tuzilmasini maqbullashtirish, aktiv operatsiyalar, jumladan kreditlar bo'yicha yuzaga kelayotgan tavakkalchiliklarni boshqarish yuzasidan ishlar samaradorligini oshirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotimizda o'rganildiki, mamlakatimizning barcha hududlarida bank filiallarining mavjudligi agrosanoat kompleksiga bank xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha yuklatilgan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun qulay sharoit bo'lib hisoblanadi va shu bilan bir qatorda bankning moddiy-texnika bazasini yetarli darajada saqlash uchun doimiy hamda sezilarli miqdorda xarajatlar qilishni talab qiladi. Iqtisodiyotda, shu jumladan, qishloq xo'jaligida o'tkazilayotgan islohotlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida joylarda bank shoxobchalari (minibanklar, maxsus kassalar) tizimini kengaytirish istiqboldagi asosiy vazifalardan biridir. AKT tizimini zamonaviy texnikalar bilan jihozlash bo'yicha vazifani hal qilish bilan birgalikda bankning bir qator viloyat hamda tuman filiallari binolarini qurish va kapital ta'mirlash ham dolzarb masala hisoblanadi.

Shu o'rinda qayd etish lozimki, mamlakatimiz tijorat banklarining aktivlarini boshqarish borasida bir qator dolzarb muammolar mavjud. mazkur dolzarb muammolardan biri – bu tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlar bo'yicha muddati o'tgan qarzdorlik miqdorining katta ekanligidir. Kreditlar bo'yicha muddati o'tgan qarzdorlik muammosining chuqurlashib ketishi ushbu masalani O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-sentyabrdagi PQ-3270-sonli "Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirishga oid choratadbirlar to'g'risida"gi qarorida aks etishiga sabab bo'ldi.

Tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotning real sektoriga berilgan xorijiy valyutalardagi kreditlarning qaytmasligi muammosi ham mavjud. Binoabarin, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining aktivlarini boshqarishni takomillashtirish bilan bog'liq bo'lgan muammolarning mavjudligi va ularni hal qilishning zarurligi ushbu dissertatsiya mavzusining asosiy maqsadlarini belgiladi [59].

Tadqiqotimizda ATB "Agrobank"ning aktivlarini diversifikatsiya qilish va uni boshqarish amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Dissertatsiya ishimizda, tijorat banklari aktivlarini diversi-fikautsiya q qilishni qisaman bank tizimini uzoq muddatli rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash ustuvor vazifalari ijrosiga doir davlat dasturiga tayanish maqsadga muvofiq. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni bu borada muhimi ahamiyat kasb etadi.

Mazkur hujjat 5 yilga mo'ljallangan banklar strategiyasini belgilab beradi.

Xususan:

- bank nazorati bo'yicha qonunchilik bazasini takomillashtirish – bunda Bazel qo'mitasi standartlari, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari va boshqalarni joriy etish ko'zda tutilgan.
- banklarni o'zgartirish va xususiylashtirish, kadrlar malakasini oshirish.
- xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va kengaytirish – bunda asosiy e'tibor mijozlarga yo'naltirilgan xizmatlar, kreditlash mexanizmlari va biznes jarayonlarini avtomatlashtirishga qaratilmoqda.
- davlat ulushi bo'lmagan banklar aktivlari hissasini hozirgi 15 foizdan 2025-yilga kelib 60 foizgacha oshirish;
- 2025-yilga kelib davlat ulushi mavjud kamida uchta bank kapitaliga zarur tajriba, bilim va nufuzga ega kamida uchta strategik xorijiy investorlarni jalb qilish;
- banklar majburiyatlarining umumiy hajmida xususi sektor oldidagi majburiyatlar hissasini joriy 28 foizdan 2025-yil yakuniga 70 foizgacha oshirish;
- umumiy kreditlash hajmida nobank kredit tashkilotlari ulushini joriy 0,35 foizdan 2025-yilga kelib 4 foizgacha oshirish kabilarni.

Bugungi kunda tijorat banklarining aktivlari va majburiyatlarini muddatlari o'rtasida mutanosiblikni mavjud emasligi, aktivlarning riskka tortilgan summasining o'sish sur'atini brutto aktivlarning o'sish sur'atidan yuqori ekanligi respublikamiz tijorat banklarining likvidligiga nisbatan salbiy ta'sirni yuzaga keltirayotgani sohani diversifikatsiya qilishni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Isakov J. Y. Tijorat banklarida kredit samaradorligini oshirish strategiyalari // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2015-yil.
2. Abdullayeva Sh. Z. (2000) "Bank risklari sharoitida tijorat banklarining kredit portfelini diversifikatsiyalash" mavzusidagi iqtisod fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati – Toshkent. – 7-b;
3. Герасина Ю.А., Расулов Р.М. (2011) Управление кредитным портфелем коммерческого банка // Бизнес в законе. № 1;
4. "Buxoroturist" AJning 2007–2020-yillik hisobot ma'lumotlari. Iminov O.K. (2001) "Bozor iqtisodiyoti sharoitida kredit tizimi va uni takomillashtirish masalalari" mavzusidagi iqtisod fanlari doktori ilmiy darajasi uchun dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 6–7-b.
4. Abduganiyev B. A. Moliyaviy manbalar va bank kreditlarining samaradorligi muammolari (Toshkent viloyati kishlok xujaligi korxonalari misolida). Nomzodlik dissertatsiyasi. – T.: 2004.
5. Abdusalamova O.F. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari faoliyatini tartibga solish masalalari. Nomzodlik dissertatsiyasi. – T.: 2002. 275-b.
6. Omonov A.A. Tijorat banklarining resurslarini samarali boshqarish masalalari. Iqtisodietfanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun takdim etilgan dissertatsiya avtoreferatu – T.: BMA, 2008. 11-b.
7. Mirzayev F. I. Uzbekistonda banklararo rahobatni shakllantirishning konseptual asoslari. Iqtisodiyot fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun takdim etilgan dissertatsiya avtoreferati, – T.: BMA, 2009. 11-b.
8. Parpiyev B. B. Aholi va xujalik yurituvchi subyektlarning boshqarish mablaharini bank depozitlariga barkaror jalb etish marketing strategiyasini shakllantirish. Iqtisodiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun takdim etilgan dissertatsiya avtoreferati, -T.: TDIU, 2010. 9 b. "Xalkaro moliya va hisob" ilmiy-elektron jurnali. № 2, aprel, 2019-yil.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.